

دانشنامه جهان اسلام

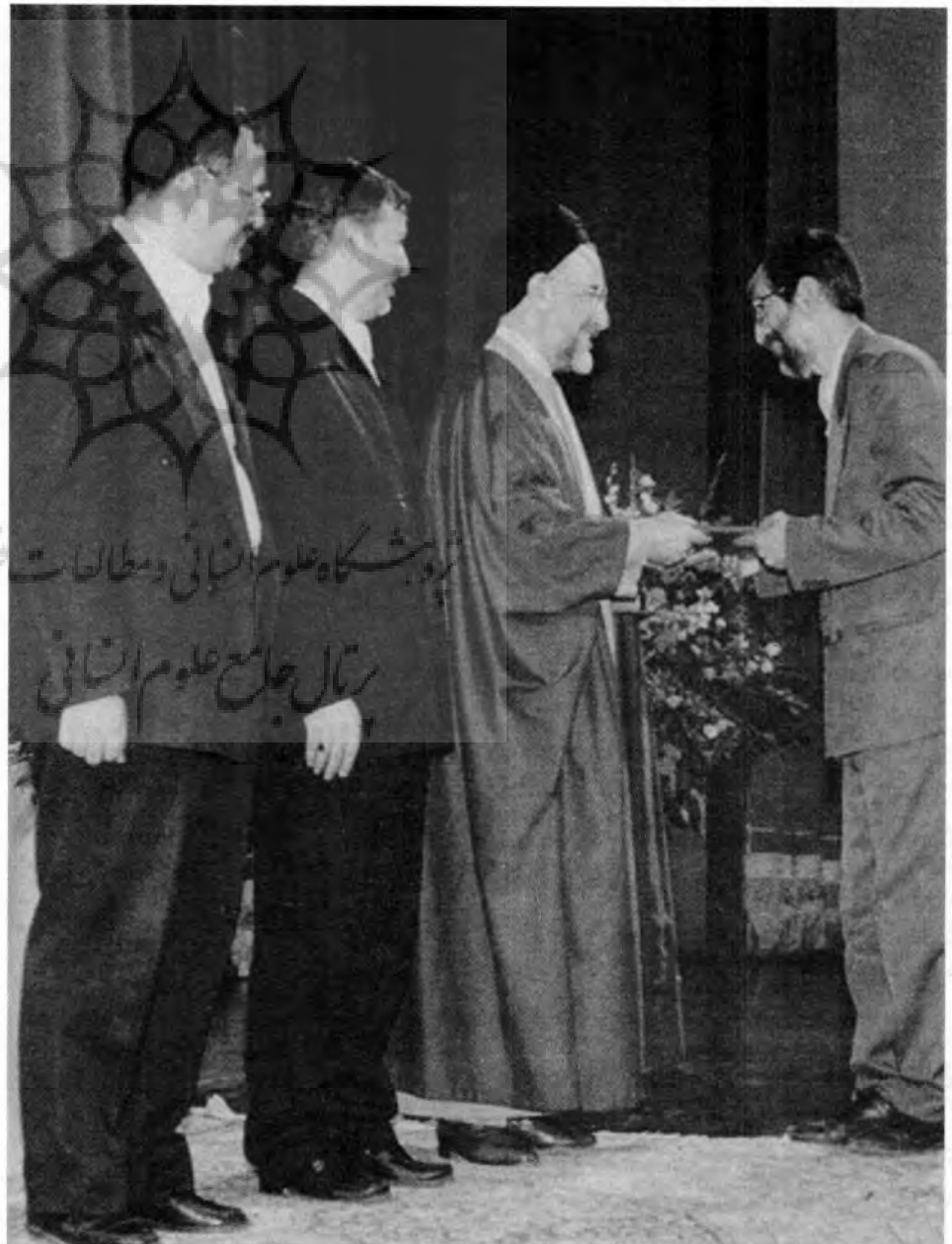
کتاب سال رده کلیات

گفتگو با دکتر غلامعلی حداد عادل،

مدیرعامل دانشنامه جهان اسلام

● گفتگو از فیروزه اکبریان

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی

دانشنامه جهان اسلام منتشر شده، بوسیله بنیاد دایرةالمعارف اسلامی در هفدهمین دوره معرفی کتاب سال جمهوری اسلامی ایران در رده کلیات و در بخش دایرةالمعارفها ممتاز شناخته شد. به این بهانه مصاحبه‌ای را با غلامعلی حداد عادل مدیرعامل بنیاد دایرةالمعارف اسلامی ترتیب داده‌ایم که در پی می‌آید:

• • •

○ آقای دکتر در آغاز تاریخچه تأسیس بنیاد دایرةالمعارف اسلامی و دلایل تأسیس آن را شرح دهید؟

● بسم الله الرحمن الرحیم. بنیاد دایرةالمعارف اسلامی در سال ۱۳۶۲ با اشاره مقام معظم رهبری که در آن زمان عهده‌دار ریاست جمهوری بودند تأسیس شد. هدف تأسیس بنیاد و تألیف دانشنامه جهان اسلام این بود که این دانشنامه بتواند بعنوان یک مرجع موثق، حقایق مربوط به انقلاب اسلامی و حوادث و وقایع آن را در اختیار اهل علم قرار دهد. دلیل دیگر این است که در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی دایرةالمعارفی مستقل در ایران تألیف گردد. کسانی که به مطالعه کتاب‌های علمی و تحقیقی و دینی اشتغال داشته و دارند، به این نکته پی برده‌اند که اهل تحقیق در دهه‌های گذشته همواره برای تألیفات خود به دایرةالمعارف‌های مختلفی مراجعه می‌کرده‌اند که هیچ یک از آنها در داخل ایران تألیف نشده و به همین جهت خالی از نقص نبوده است. بنابراین نظر مقام معظم رهبری این‌گونه بود که دایرةالمعارفی تألیف شود که خالی از نواقص دایرةالمعارف‌های غربیان و غیرایرانیان باشد و از دقت علمی برخوردار بوده و در آن به خصوصیات اسلام، ایران و تشیع توجه بیشتری شده باشد.

○ آقای حدادعادل، دانشنامه جهان اسلام به چه مقوله‌هایی توجه دارد؟

● دانشنامه جهان اسلام به کل آنچه درباره جهان اسلام است توجه دارد، این دانشنامه شامل اهم جنبه‌های فرهنگی و تمدنی اسلام است، اعم از جنبه‌های تاریخی و معاصر دانشنامه جهان اسلام شامل معرفی: علوم و فنون و صنایع، تقسیمات، اصطلاحات و مفردات و مسایل مهم آنها، کتب و آثار قدر اول علمی، دانشمندان و چهره‌های سرشناس، سنتها و سبکهای تعلیم و تأدیب، مراکز علمی و مدارس و کتابخانه‌ها، جغرافیای تاریخی و طبیعی و انسانی، آداب و رسوم قومی و مذهبی، فرهنگ عامه، سلسله‌ها و خاندان‌های حکومتگر، غزوات و جنگ‌ها، رویدادهای سیاسی، پیمان‌های اقتصادی و... را در بر می‌گیرد.

○ آقای دکتر! سازمان علمی بنیاد به چه صورت است و نحوه کار بخش‌های مختلف آن چگونه است؟

● سازمان علمی بنیاد از واحدها و گروه‌های مختلفی تشکیل شده است واحد مدخل که کار آن استخراج مدخل‌ها از منابع مختلف عمومی و دایرةالمعارفی و تنظیم نهایی مدخل‌هاست، بخش

دیگر گروه‌های علمی است که شامل گروه‌های ادبیات اسلام معاصر، تاریخ علم، جغرافیا، فرهنگ و تمدن، فلسفه و عرفان و معارف و کلام است. بخش بعد قسمت آماده‌سازی علمی مقالات است که شامل واحد ویرایش زبانی، واحد کتاب‌شناسی و ویرایش استنادی و واحد اعلام است. کتابخانه و مرکز اسناد نیز یکی دیگر از بخش‌های بنیاد است.

● به واحد مدخل اشاره کردید، می‌خواستم برای خوانندگان ما توضیح دهید که سیاست‌های حاکم بر مدخل‌های دانشنامه جهان اسلام به چه صورت است، براساس اسلام است یا ایران؟

● اسم دانشنامه ما دانشنامه جهان اسلام است، در نتیجه ما به همه آنچه به جهان اسلام تعلق داشته باشد علاقه‌مندیم و به همه خصوصیات طبیعی و جغرافیایی، وقایع تاریخی، اعتقادات، ادبیات، امور مربوط به تمدن و فرهنگ اسلامی، علم و به خصوص معارف اسلامی توجه داریم. البته باید توجه داشت که یک دایرةالمعارف هرچقدر هم بزرگ باشد نمی‌تواند هر آنچه را که در این ۱۴ قرن در گستره پهنای جغرافیای اسلامی واقع شده در خودش جای دهد.

بنابراین ما ناگزیر از انتخاب هستیم و البته در این انتخاب در آنچه به ایران اسلامی و تشیع مربوط می‌شود تأکید بیشتری داریم چون هم به این مسأله علاقه و آگاهی بیشتری داریم و هم توان بیشتری برای تألیف و تحقیق در این زمینه‌ها داریم. تصور می‌کنم با این توضیحی که دادم پرتنگ‌تر بودن نسبی ایران و تشیع در دانشنامه مشخص شده باشد.

● شما گفتید که به امور مربوط به تشیع در این دایرةالمعارف تأکید خاصی شده است و همانطور که می‌دانید ما بزرگترین کشور تشیع در جهان هستیم از سویی دیگر به گفته خودتان بسیاری از آثار این دایرةالمعارف ترجمه است، فکر می‌کنید آیا با آثار ترجمه می‌توان به اهداف مورد نظر دست یافت؟

● ما هیچ وقت نگفته بودیم که اکثر مقالات ما ترجمه است.

○ اما، آقای دکتر شما در مصاحبه‌ای با «نماپژوهش» این مسأله را ذکر کردید؟

● نه، ما چنین مسأله را نگفته‌ایم، در حال حاضر در دانشنامه ما کمتر از ۳۰ درصد مقالات ترجمه استفاده شده است. این کار نیز بیشتر در مقالاتی صورت می‌گیرد که چندان جنبه اعتقادی ندارد، در مقالاتی که به فرهنگ و اعتقادات، معارف اسلامی، ادبیات و... مربوط می‌شود ما از تألیف استفاده می‌کنیم.

○ یعنی در این مقالات از محققان ایرانی استفاده می‌کنید؟

● اغلب از محققان ایرانی و بعضی مواقع از محققان غیرایرانی از کشورهای دیگر ولی مسلمان استفاده می‌کنیم.

○ مقالات ترجمه‌ای که شما استفاده می‌کنید بیشتر از کدام زبان‌ها و کدام کشورها است؟

● برای ما کشور مطرح نیست، بیشتر از منابع دایرةالمعارفی و بیشتر از دایرةالمعارف اسلام استفاده می‌کنیم، مختصری هم از ایرانیکا، از دو دایرةالمعارفی

● بنیاد دایرةالمعارف اسلامی در سال ۱۳۶۲ با اشاره مقام معظم رهبری که در آن زمان عهده‌دار ریاست جمهوری بودند تأسیس شد.

● دانشنامه جهان اسلام به کُل آنچه درباره جهان اسلام است توجه دارد، این دانشنامه شامل اهم جنبه‌های فرهنگی و تمدنی اسلام است، اعم از جنبه‌های تاریخی و جنبه‌های معاصر.

● پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

که تاکنون در ترکیه منتشر شده استفاده می‌کنیم، به خصوص اطلاعات مربوط به دوران عثمانی را از دایرةالمعارف‌های ترکیه می‌گیریم.

خوشبختانه ما در دانشنامه جهان اسلام مترجمانی داریم که به راحتی مقالاتی را از زبان‌های انگلیسی، فرانسه، عربی، روسی، آلمانی و زبان‌های دیگر ترجمه می‌کنند. ما از نظر ترجمه مشکلی نداریم اما همانطور که قبلاً گفتیم نظر ما این است که به تدریج درصد ترجمه را در دایرةالمعارف کم کنیم چنانچه در جلد ۴ این رقم از ۳۰٪ هم کمتر است.

○ آقای حدادعادل همانطور که می‌دانید سرعت در انتشار یکی از مسائل مهم در حوزه کتاب است، با توجه به اینکه بنیاد از آغاز تأسیس تاکنون فقط به انتشار ۴ جلد پرداخته است، دلیل این مسأله را در چه می‌دانید؟

● خوشبختانه در حال حاضر سرعت تألیف دانشنامه جهان اسلام کم نیست، شما اگر سرعت تألیف

ما را با سایر دایرةالمعارف‌هایی که در ایران منتشر می‌شود مقایسه کنید تأیید خواهد کرد که ما اگر جلوتر از بقیه نباشیم، عقب‌تر نیستیم.

○ اما با توجه به اینکه شما مانند اکثر دایرةالمعارف‌های دیگر از لحاظ بودجه مالی مشکلی ندارید انتظار می‌رود که شما از لحاظ سرعت انتشار از دایرةالمعارف‌های دیگر جلوتر باشید؟

● شما به چه علت می‌گویید ما مشکل مالی نداریم، ما مشکل اداری نداریم چون دولتی نیستیم. درست است که اینجا زیر نظر مقام معظم رهبری است و ریاست عالی بنیاد با ایشان است اما ما از نظر بودجه در مضیقه هستیم.

○ پس دلیل کندی در انتشار شما به مشکل مالی برمی‌گردد؟

● اصولاً دایرةالمعارف‌نویسی و تألیف آن سرعت خاصی دارد و امکان ندارد به میل خود و صرفاً با اتخاذ تدابیر و یا تأمین منابع مالی سرعت آن را به مقدار دلخواه افزایش داد، دایرةالمعارف‌هایی که در جهان تألیف می‌شوند حداکثر سالی هزار صفحه تولید می‌کنند، ما هم در حال حاضر سالی هزار صفحه تولید می‌کنیم و از این نظر سرعت متوسط قابل قبولی داریم. البته رشدی که از نظر تحقیق در دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمی ما ایجاد شده لزوم سرعت بیشتر در این کار را ایجاد می‌کند و ما تلاش داریم که با برنامه‌ریزی‌های مفصل جهشی را از نظر سرعت انتشار داشته باشیم.

○ شما به دانشگاه‌ها اشاره کردید، همانطور که مطلع هستید در بعضی از کشورها مثل فرانسه هم‌زمان با تألیف دایرةالمعارف چکیده‌ای از آن نیز برای استفاده افراد در سطوح دبستان، راهنمایی، دبیرستان و دانشگاه منتشر می‌شود یعنی خلاصه‌ای از دایرةالمعارف در اختیار مقاطع سنی مختلف قرار می‌گیرد. آیا شما تاکنون به فکر چنین اقدامی بوده‌اید، به خصوص با توجه به این مسأله که شما مدت‌ها با وزارت آموزش و پرورش همکاری داشته‌اید، در این زمینه انتظار بیشتری از شما وجود دارد؟

● اقدام مفیدی است، شاید ما هم در آینده چنین کاری انجام دهیم، مثلاً دانشنامه جهان اسلام برای جوانان، اما در حال حاضر چنین کاری به مصلحت نیست. چون اگر ما وقت خودمان را صرف کاری غیر از تألیف بدنه اصلی دایرةالمعارف کنیم از کار اصلی مان باز می‌مانیم، بعد از پایان تألیف یا وقتی که تألیف دایرةالمعارف رو به اتمام است ما می‌توانیم انواع طرح‌های ثانوی را در استفاده از دایرةالمعارف طراحی و اجرا کنیم.

○ اما تألیف دایرةالمعارف، زمان طولانی را می‌طلبد و از سویی دیگر جوانان قشر عظیمی از جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند فکر نمی‌کنید که باید اقدام هم‌زمانی برای آنان صورت گیرد؟

● خوشبختانه در حال حاضر افراد دیگری در صدد تألیف دایرةالمعارف برای جوانان هستند مثلاً فرهنگنامه کودکان و نوجوانان که چندین جلد آن تاکنون منتشر شده است، یا مؤسسه‌ای مثل کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان؛ به هر حال اینطور نیست که این عرصه به کلی خالی باشد.

○ شما در یکی از مصاحبه‌هایتان مشکل اصلی در راه مؤسسات فرهنگی را مشکل نیروی کارآمد و متخصص ذکر کرده‌اید نه مشکل مالی، به نظر می‌رسد این سخن شما به این دلیل است که خودتان از لحاظ مالی مشکلی ندارید، در واقع کار شما مشابه کسانی است که کنار گود ایستاده‌اند و از آنچه در گود می‌گذرد بی‌خبرند؟

● من درباره مؤسسات دولتی این مطلب را گفته بودم.

○ ولی شما اسمی از مؤسسات دولتی نبرده بودید؟

● بله، ولی مقصود من از مؤسسات فرهنگی، مؤسسات دولتی بود، چون یا از دولت بودجه می‌گیرند یا از بودجه عمومی استفاده می‌کنند، مشکل اصلی این مؤسسات بودجه نیست بلکه فقدان افراد توانا به تعداد کافی است، هنوز هم این عقیده را دارم، البته در مورد بخش خصوصی قبول دارم که در این بخش مشکل اصلی امکانات مالی است.

○ آقای دکتر! آیا شما پایگاهی روی اینترنت دارید یا در این باره فکری اندیشیده‌اید؟

● بله، ما روی اینترنت پایگاه داریم و به طور کلی از نظر اطلاع‌رسانی، استفاده از رایانه چه در تألیف دانشنامه و چه در عرضه آن مورد توجه ما است، کارهایی هم انجام شده است ولی هنوز کامل نیست.

○ آقای حدادعادل! چه بخش‌هایی از دایرةالمعارف بر روی اینترنت قرار گرفته است؟

● شما پاسخ این پرسش را می‌توانید از بخش رایانه‌ها بگیرید.

○ آیا شما راجع به ترجمه همزمان دایرةالمعارف به زبان‌های دیگر و مخصوصاً زبان کشورهای مسلمان برنامه‌ای دارید؟

● ما هنوز ترجمه دانشنامه جهان اسلام را به زبان عربی یا انگلیسی شروع نکرده‌ایم، علت آن هم این است که ترجیح می‌دهیم نیروی محدود متخصص خود را صرف تألیف، برنامه‌ریزی و مدیریت کنیم و تمایل نداریم نیروی مان را بخش کنیم.

○ اگر بخواهید تنگناها و موانع تدوین دایرةالمعارف را در ایران برشمرد، به چه مواردی اشاره می‌کنید؟

● از مشکلاتی که در کشور خودمان وجود دارد می‌توان به ناکافی بودن تعداد متخصصان اشاره کرد که مسأله بسیار مهمی است. تعداد متخصصان ما در همه رشته‌ها و از جمله در امور مربوط به جهان اسلام زیاد نیست. مثلاً در حال حاضر شما در سرتاسر ایران کسی را سراغ نخواهید داشت که متخصص اندلس باشد و اسپانیای مسلمان را بشناسد. آیا چندین هزار دانشمند درجه اولی که در طول بیش از هفتصد سال حکومت مسلمان‌ها بر اندلس در آن سرزمین پدید آمده‌اند باید در دانشنامه ما منعکس شود یا خیر، حال توجه شما را به یک سمت دیگر عالم اسلام جلب می‌کنم، اندونزی از حیث جمعیت بزرگترین کشور مسلمان است ما چند نفر در ایران داریم که اندونزی را بشناسد و بداند اسلام در مدت زیادی که در اندونزی راه یافته چه سرنوشتی پیدا کرده است. یا آفریقا، آفریقای مسلمان برای ما دنیای تاریکی است که از آن اطلاع نداریم مگر اینکه غربی‌ها در این زمینه تحقیقی کرده باشند، ما نسبت به عظمت و

◀ در حال حاضر در دانشنامه ما کمتر از ۳۰ درصد مقالات ترجمه استفاده شده است، این کار نیز بیشتر در مقالاتی صورت می‌گیرد که چندان جنبه اعتقادی ندارد

◀ در سال ۷۹ ما جلد پنجم دایرةالمعارف را که باقی مانده حرف «ب» و همه حرف «پ» است منتشر می‌کنیم. برنامه دیگر ما در سال ۷۹ افتتاح یک کتابفروشی بزرگ است که تاکنون مقدمات آن طی شده است.

گسترده‌گی تاریخی و جغرافیایی جهان اسلام متخصص توانای درجه اول که بتواند کار تحقیقی کند کم داریم.

○ علت این مسأله را چه می‌دانید؟

● حکومت‌های فاسدی که در گذشته در ایران حاکم بودند، این حکومت‌ها، حکومت‌های دانشمندمدار و فرهنگ‌مدار نبوده‌اند، در حقیقت ۲۰ سال است که استقلال فرهنگی پیدا کرده‌ایم.

○ فکر می‌کنید چقدر زمان صرف می‌شود که نقطه ضعف ما برطرف شود؟

● نمی‌توانم پیش‌بینی کنم ولی از سرعت تحولات ناراضی نیستم.

○ آقای حدادعادل! فرهنگ استفاده از دایرةالمعارف در ایران چندان متداول نشده است به نظر شما علت این مسأله چیست؟

● اول باید دایرةالمعارف‌ها تألیف شوند.

○ یعنی شما معتقدید که ما هم اکنون دایرةالمعارف نداریم؟

● بله، الان غیر از دایرةالمعارف مختصر مرحوم مصاحب که آن هم در اصل ترجمه دایرةالمعارف فشرده

کلمبیا است، ما دایرةالمعارف کامل از «الف» تا «ی» نداریم، ما در ایران هنوز یک دایرةالمعارف کامل که با موازین دایرةالمعارف نویسی نوشته شده باشد نداریم.

○ شما قبلاً گفته بودید که پیش‌بینی شده این دایرةالمعارف در ۴۰ جلد منتشر شود هم اکنون در این باره چه نظری دارید؟

● ما تلاش داریم که دانشنامه جهان اسلام خیلی بیشتر از ۴۰ جلد شود، البته برنامه‌ریزی دقیق در چنین کاری واقعاً دشوار است ولی ما تدابیری اتخاذ کرده‌ایم که این دایرةالمعارف در حدود همان ۴۰ جلدی که پیش‌بینی شده است منتشر شود.

○ آقای دکتر! برنامه‌هایی که برای سال ۷۹ در نظر گرفته‌اید به چه صورت است؟

● ان‌شاءالله در سال ۷۹ ما جلد پنجم دایرةالمعارف را که باقی مانده حرف «ب» و همه حرف «پ» است منتشر می‌کنیم. علاوه بر این کار سودمندی که ما انجام داده‌ایم، تدوین مدخلنامه دانشنامه از حرف «الف» تا «ی» است، در واقع ما همه مدخل‌ها را معین کرده‌ایم، نزدیک به ۲۰ هزار مدخل مشخص شده است. فعالیت دیگر ما توسعه بانک مؤلفان است. یک اقدام دیگر تهیه بانک نمایه مقالات است. برنامه دیگر ما در سال ۷۹ افتتاح یک کتابفروشی بزرگ است که تاکنون مقدمات آن طی شده است.

○ این کتاب فروشی شامل چه کتاب‌هایی است؟

● این را بعد از افتتاح آن خواهید دید و من خوشحال می‌شوم اگر بعد از افتتاح کتابفروشی، شما گزارشی مستقل از آن تهیه کنید.

○ آقای دکتر می‌خواستم نظر شما را راجع به مراسم انتخاب کتاب سال بدانم شما آن را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

● بنده از دوستداران کتاب هستم و همواره نیز در امور مربوط به کتاب با وزارت ارشاد ارتباط داشته‌ام و آن را حرکتی مثبت و پربرکت می‌دانم و معتقدم کتاب سال توانسته است اعتماد جامعه علمی ایران را به خودش جلب کند، اگرچه ممکن است همیشه هرکاری از این قبیل، اشتباهات و لغزش‌های ناخواسته‌ای داشته باشد، خوشبختانه امروز کتاب سال به معنی اعتبار است و کتاب سال شدن و کتاب سال بودن برای مؤلف و ناشر اعتبار به همراه دارد.

○ راجع به نحوه داوری و انتخاب کتاب سال انتقادهای زیادی شده و بسیاری از آنها نیز در روزنامه‌ها منعکس شد از آنجا که شما خود یکی از داوران امسال بودید، در این باره چه نظری دارید؟

● من انتقادهای را شنیده‌ام، در مورد رشته من یعنی فلسفه کتابی به من ارجاع شد و من پس از بررسی نمره‌ای به آن کتاب دادم که بعداً متوجه شدم بقیه داوران نیز همان نمره را داده‌اند، این نشان‌دهنده این است که در این حوزه داوری لاقول از روی حساب انجام شده است.

○ آقای دکتر از اینکه وقتتان را در اختیار ما گذاشتید صمیمانه سپاسگزارم.

● من هم تشکر می‌کنم از اینکه فرصتی را در اختیار دانشنامه جهان اسلام قرار دادید تا این اثر علمی و تحقیقی به دوستان کتاب در ایران بیشتر معرفی شود.